

LGBT+ JAUNUOLIŲ STIGMOS PATIRTYS: NUO KALTĖS IKI IŠ(SI)LAISVINIMO

AISTĖ ZAKARAUSKAITĖ

VŠĮ „STEBĖK TEISĖS“, VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS, LIETUVA

Anotacija. Plečiantis socialinio darbo su jaunimu laukui, svarbūs tampa LGBT+ jaunuolių patiriami iššūkiai, susiję su LGBT+ bendruomenės teisių neužtikrinimu ir stigmos patirtimis bei įveikos strategijomis, pasitelkiant socialinį darbą. Straipsnyje pristatoma viena iš 2023 metais atlikto kokybinio tyrimo temų: aptariamos stigmos teorijos ir simbolinio interakcionizmo teorinės prielaidos, pristatomos stigmos patirtys ir raiška iš LGBT+ jaunuolių perspektyvos. Kokybinio tyrimo rezultatai pristatomi remiantis atliktais konstruktyvistinės grindžiamosios teorijos kodavimo etapais.

Reikšminiai žodžiai: LGBT+ bendruomenė, stigma, išsilaisvinimas, socialinis darbas su LGBT+ jaunimu.

ĮVADAS

Šiandieninėje Lietuvoje vis dažniau LGBT+ bendruomenės narių teisių neužtikrinimo klausimai analizuojami visuomeniniame ir politiniame lauke. Vis dėlto LGBT+ jaunuoliai patiria stigmos apraiškų, kurios pasireiškia diskriminacija, patyčiomis, smurtu artimoje aplinkoje ir visuomenėje, taip pat LGBT+ teisių pažeidimais sveikatos priežiūros srityje, partnerystės neužtikrinimu ir kt. Įvairovės ir edukacijos namų atliktas tyrimas (2015) atskleidė, kad 71 proc. homoseksualių ir biseksualių moksleivių yra patyrę patyčių. Šis tyrimas išryškino, kad tarp moksleivių būti tapatinam su LGBT+ bendruomene savaime reiškia įžeidimą – 30 proc. heteroseksualių jaunuolių nurodė, kad buvo pravardžiuojami

LGBT+ asmenis žeminančiais žodžiais. Atitinkamai stigmos patirtys susijusios su jaunuolių nepasitikėjimu savimi, mokymosi sunkumais, didesne psichikos sveikatos sutrikimų rizika ir atskirtimi (Mishna, Newman, Daley ir Solomon, 2009; Seelman, Holloway, MacIntyre ir Mynatt, 2022). Atsižvelgiant į tai, kad socialinis darbas yra profesija, siekianti žmogaus teisių užtikrinimo ir socialinio teisingumo įtvirtinimo, būtina LGBT+ jaunuolių patiriamus iššūkius (stigmos patirtis) įtraukti į socialinio darbo praktinį ir mokslinį lauką (ISFW, 2014).

Lietuvoje pastebimas socialinio darbo tyrimų, susijusių su LGBT+ bendruomenės įtrauktimi, trūkumas, o įvairūs šios bendruomenės narių patiriami iššūkiai dažniau analizuojami iš psichologijos, edukologijos, žurnalistikos, medicinos ir sociologijos tyrimų lauko. Martinkutė-Vorobej (2018) tyrė saugios aplinkos LGBT+ mokiniams kūrimo galimybes ir principus. Žardeckaitė-Matulaitienė ir Gaidytė (2018) nagrinėjo straipsnių komentarus turinį, kuriame aprašomas homoseksualumo atskleidimas. Socialinio darbo tyrimų lauke Stankūnaitė (2019) tyrė LGBT+ jaunuolių atsiskleidimo sau, šeimai ir kitiems patirtis. Šis tyrimas parodė, kad šios bendruomenės jaunuoliai saugumą randa būdami pačioje LGBT+ bendruomenėje. Įvairiuose užsienio mokslininkų socialinio darbo tyrimuose LGBT+ bendruomenės narių patiriami iššūkiai, stigmos patirtys ir socialinio darbo poreikis analizuojami dažniau. Paceley, Okrey-Anderson, Fish, McInroy ir Lin (2021) aprašė LGBT+ jaunuolių atskirties patirtis COVID-19 pandemijos metu ir išskyrė socialinių darbuotojų kaip socialinio kapitalo kūrėjų vaidmenį. Parker, Hirsch, Philbin ir Parker (2018) analizavo LGBT+ jaunuolių patiriamą stigmą ir atskirtį šeimose. Vis dėlto dėl ilgą laiką vyravusio LGBT+ bendruomenės patologizavimo ši grupė į socialinio darbo tyrimus įtraukta palyginti neseniai, tik apie 1960–1970 m. (Jeyasingham, 2008). Atitinkamai socialinio darbo tyrimų, analizuojančių LGBT+ bendruomenės jaunuolių patiriamus iššūkius skirtingų šalių kontekstuose, tarp jų ir Lietuvoje, vis dar trūksta.

Atsižvelgiant į atliktus įvairių krypčių mokslinius tyrimus ir LGBT+ bendruomenės situaciją Lietuvoje, kyla klausimai, kokios yra LGBT+ jaunuolių stigmos patirtys ir raiška bei kokios yra socialinio darbo galimybės iš(si)laisvinant iš stigmos?

Straipsnyje pristatomo **tyrimo tikslas** – atskleisti stigmos raišką ir patirtis iš LGBT+ jaunuolių perspektyvos. Straipsnio uždaviniai: 1) apžvelgti stigmos teorines prielaidas ir ištakas; 2) atskleisti LGBT+ jaunuolių internalizuotos stigmos, stigmos artimoje aplinkoje ir visuomenėje patirtis; 3) aptarti iš(si)laisvinimo iš stigmos būdus, įtraukiant socialinio darbo su LGBT+ jaunuoliais plėtros galimybes.

STIGMOS TEORINĖ SAMPRATA

Terminas *stigma* visuomenėje vartojamas apibūdinti kito asmens kitoniškumą, dažniausiai suteikiant neigiamą ar net žeminančią reikšmę. Pasak stigmos teorijos pradininko Goffman (2009), bendrąją prasme stigma apibrėžiama kaip diskredituojanti savybė, kuri gali būti lengvai pastebima (pvz.: odos spalva, fizinė negalia, išvaizda ir kt.) arba išoriškai nematoma (pvz.: psichikos sutrikimai, tapatumas su LGBT+ bendruomene ir kt.). Dėl savo kitoniškumo ir neatitikimo priimtų visuomenės socialinių normų asmuo neturi visiško socialinio pripažinimo ir gali patirti stigmatizaciją, kuri reiškiasi diskriminacija, socialine atskirtimi, „etikečių“ kljavimu, neapykantos kalba ir neapykantos nusikaltimais, kt. Toks visuomenės požiūris gali peraugti į stigmatizuotą požiūrį į save – internalizuotą stigumą, kuriai būdinga gėda, kaltė, neapykanta sau ir mažas pasitikėjimas savimi. Anot Goffman (2009), stigma yra bendras socialinio gyvenimo veiksnys, kuris reiškiasi per mikrolygmens sąveikas – stigmatizuojami asmenys gali atsargiai bendrauti su tais, kurie nesidalina ta pačia stigma, o neturintys stigmos – menkinti arba ignoruoti stigmatizuotus asmenis. Atitinkamai stigma yra socialinis reiškinys, susijęs su socialine kontrole. Pasak Goffman (2009), stigmai egzistuoti reikalingos socialinės normos, kurios atskiria marginalizuotas žmonių grupes nuo tų, kurie atitinka visuomenės normas ir nepasižymi stigmatizuojamomis savybėmis. Dėl šių priežasčių Goffman (2009) teigė, kad norėdami analizuoti stigumą kaip reiškinį, tyrėjai turėtų skirti atitinkamą dėmesį žmonių tarpusavio santykiams – sąveikoms, kurios lemia stigmatizuotų žmonių nepriėmimą visuomenėje.

Goffman (2009, p. 4) išskyrė tris stigmatos tipus: stigma, susijusi su fizine negalia, stigma, susijusi su individualiomis asmens savybėmis, ir genties stigma (angl. *tribal stigma*), kuri perduodama iš kartos į kartą ir susijusi su rase, tautybe ir religija. Anot Goffman (2009), stigma, susijusi su individualiomis asmens savybėmis, apima psichikos sutrikimus, priklausomybes, tapatumą su LGBT+ bendruomene, radikalų politinį elgesį ir t. t. LGBT+ bendruomenės stigma susijusi su heteronormatyvumo normomis, pagal kurias heteroseksualumas visuomenėje laikomas norma, o tapatumas su LGBT+ bendruomene suvokiamas kaip nukrypimas nuo normos. Tai reiškia, kad LGBT+ bendruomenei priklausantys asmenys visuomenėje stigmatizuojami vien dėl seksualinės orientacijos ir / ar lytinės tapatybės.

Goffman (2009) stigmatos teorija priklauso simbolinio interakcionizmo kryptims. Anot Blumer (1986), išvysčius simboliniam interakcionizmui pagal Mead idėjas į sociologinį požiūrį, asmens identitetas formuojasi sąveikoje su kitais. Sąveikoje su kitais naudojama kalba, per kurią kuriami simboliai ir jų reikšmės. Žmonės sąveikaudami keičiasi simboliais ir jų reikšmėmis bei tikisi, kad kitas asmuo juos supras tokiu būdu, koku simbolį supranta jo siuntėjas (-a). Atitinkamai simbolių reikšmės atsiranda sąveikos proceso metu, kurias žmonės vėliau interpretuoja priklausomai nuo visuomenės grupės, kuriai priklauso (Blumer, 1986). Žmonės, vienodai apibrėždami simbolių reikšmes, tampa viena socialine grupe, o tai reiškia, kad tam tikrų visuomenės grupių diskriminacija ir stigmatizacija išmokstama per simbolius ir perduodama iš kartos į kartą simboliais. Pasak Blumer (1986), socialinė realybė sukonstruota per simbolius ir žmonių sąveikas, todėl LGBT+ bendruomenės stigma yra žmonių tarpusavio sąveikos, perduodamos iš kartos į kartą per simbolius, pasekmė. Atitinkamai per ilgą laiką sukonstruotos simbolių reikšmės veikia žmonių patirtis artimojoje ir mezo- bei makrostruktūrose.

Anot Blumer (1986), žmogaus asmeninio ir socialinio identiteto formavimuisi svarbi išvaizda ir apranga, kuri taip pat yra tam tikras simbolis. Tai reiškia, kad išvaizda ir apranga interpretuojamos ir aiškina- mos įvairiais lygmenimis: kaip, kas, kur ir kada dėvi tam tikrą drabužį. Dažnai pagal išvaizdą atpažįstama tam tikra tapatybė konkrečiame

istoriniame ir kultūriniame kontekste. Reddy ir Choi (2020) atliko tyrimą, kuriame analizavo JAV aukštųjų mokyklų uniformų dėvėjimo taisykles iš LGBT+ moksleivių perspektyvos. Autoriai (2020) atkreipė dėmesį, kad dažniausiai uniformos ir išvaizdos reikalavimai patenka į binarinę sistemą, kurioje pasyviai arba aktyviai marginalizuojami LGBT+ bendruomenei priklausantys moksleiviai. Ugdymo įstaigose galioja taisyklės, apibrėžiančios vaikinų ir merginų plaukų ilgį, aprangą (pvz.: vaikinai gali mėvėti tik kelnes, o merginos dėvėti tik sijonus) bei draudžiančios dėvėti stereotipiškai biologinės lyties „neatitinkančius“ drabužius. Svarbu pabrėžti, kad drabužiai yra simbolis, kuriuo heteronormatyvioje visuomenėje perduodamas lyties binariškumas. Pasak Reddy ir Choi (2020), dėl šių priešasčių itin marginalizuojami translyčiai moksleiviai ir moksleiviai, save tapatinantys su nebinarine lyties tapatybe, jei ugdymo įstaigose nelanksčiai žiūrima į uniformas ir aprangos taisykles.

Simbolinio interakcionizmo teorinės prielaidos yra reikšmingos analizuojant LGBT+ bendruomenės narių tapatybės raidą ir atsiskleidimo sau bei kitiems konceptą. Kaufman ir Johnson (2004), remdamiesi Goffman stigmos teorijos prielaidomis ir simbolinio interakcionizmo idėjomis, teigė, kad viena iš pagrindinių užduočių yra analizuoti žmonių suvokimą apie tai, kaip, jų nuomone, juos suvokia aplinkiniai (angl. *reflected appraisals*). Atitinkamai tai yra simbolinio interakcionizmo idėja, apibrėžianti žmonių tarpusavio sąveikas, kurios susijusios su asmens savęs suvokimu per socialines sąveikas su kitais. Todėl nuo tam tikrų situacijų gali skirtis asmens savęs pristatymas kitiems, remiantis subjektyviu savęs vertinimu aplinkinių akyse. Pasak Kaufman ir Johnson (2004), žmonės dažniausiai siekia nuoseklumo tarp požiūrio į save ir socialinio suvokimo, apibrėžiančio, kaip asmenį mato kiti. Šios idėjos susijusios su stigmos teorijos prielaidomis per sąveikas – stigmatizuoti asmenys savo aplinkoje dažniau girdi neigiamą informaciją ir stereotipus, susijusius su jų tapatybe. Tai gali lemti siekį per sąveikas pakeisti kitų požiūrį apie save. Tad viena iš stigmos valdymo strategijų tampa savęs pristatymas kaip nestigmatizuotos visuomenės grupės dalies, siekiant pakeisti aplinkinių socialinį suvokimą (Goffman, 2009; Kaufman ir Johnson, 2004;

Taylor ir Raeburn, 1995). Būtent su minėtu iššūkiu susiduria ir LGBT+ jaunuoliai, kuomet dėl vyraujančios stigmos, girdimų patyčių ir neigiamų nuostatų apie seksualinę orientaciją bei lytinę tapatybę siekiama save pristatyti kaip heteroseksualų asmenį ir taip pakeisti savo tapatybę (socialinį suvokimą) kitų akyse. Šis stigmos valdymo būdas nėra išlaisvinantis, tačiau susijęs su internalizuotos stigmos apraiškomis.

Kaufman ir Johnson (2004) atliktas tyrimas taip pat atskleidė, kad socialinis suvokimas yra susijęs su stigmos patirtimis ir stigmatizuotos tapatybės vystymusi. Neigiamų nuostatų apie savo tapatybę girdėjimas gali lemti jų internalizavimą ir susitapatinimą su tokiu savęs suvokimu, kuris vyrauja asmens aplinkoje. Tai reiškia, kad LGBT+ jaunuoliai, gyvendami heteronormatyvioje visuomenėje, gali susitapatinti su girdimais stereotipais ir nuostatomis apie LGBT+ bendruomenę. Vis dėlto Goffman (2009) taip pat išryškino, kad stigmatizuotiems asmenims svarbu bendrauti su tais žmonėmis, kurie dalinasi ta pačia stigma. Šis bendravimas gali tapti viena iš tikslingų stigmos valdymo strategijų, kadangi šios sąveikos metu gaunama socialinė parama ir informacija, kaip kiti išgyvena ir / ar iš(si)laisvina iš stigmos. Stigmai valdyti svarbi tampa ir informacija bei medžiaga, kurią teikia įvairios organizacijos, dirbančios su stigmatizuotais asmenimis (Kaufman ir Johnson, 2004; Taylor, 1996). Analizuojant LGBT+ jaunuolių patiriamą stigmą visuomenėje, išryškėja, kad svarbus tampa LGBT+ bendruomenės narių ir organizacijų, dirbančių žmogaus teisių užtikrinimo srityje, bendravimas. Atitinkamai įvairūs socialiniai judėjimai yra svarbūs siekiant pakeisti žmonių socialinį suvokimą apie tam tikras marginalizuotas ir stigmatizuotas žmonių grupes bei prisidėti prie visuomenės kritinės sąmonės gerinimo (Freire, 2018). Remiantis simbolinio interakcionizmo idėjomis, organizacijų, siekiančių užtikrinti LGBT+ bendruomenės narių teises visuomenėje, pateikiami simboliai susiję su lygių galimybių ir nediskriminavimo siekiu, todėl reikšmingi mažinant heteronormatyvines nuostatas ir neigiamus stereotipus.

Internalizuota stigma (angl. *internalized stigma*) atsiranda tada, kai asmuo perima neigiamus stereotipus ir nuostatas į save bei jas internalizuoja (suvokia) kaip savo asmenines savybes (Quinn ir Earnshaw, 2013).

Šie stereotipai gali būti perimami iš artimiausios aplinkos – per stigmą šeimoje patirtis, struktūrinę stigmą bendruomenėje ir visuomeniniame bei politiniame lygmenyse (pvz.: politikoje, socialiniuose tinkluose). Pasak Ballester, Cornish ir Hanks (2021), visuomenėje egzistuojantis heteroseksualumo privilegijavimas gali būti vienas iš LGBT+ bendruomenei priklausančių jaunuolių internalizuotos stigmą veiksnių. Internalizuotai stigmą apibūdinti LGBT+ bendruomenėje taip pat gali būti vartojami tokie terminai kaip „*internalizuota homofobija*“, „*internalizuota transfobija*“, „*internalizuotas heteroseksualumas*“ ir kt. Internalizuota stigmą susijusi su internalizuota homofobija, kuri, pasak Sears and Williams (1997), apibūdinama kaip sąmoningas ir / ar nesąmoningas neigiamų nuostatų apie homoseksualumą perėmimas ir priėmimas. Pasak Lee, Chang, Tsai ir Yen (2020), LGBT+ bendruomenei priklausantys asmenys patiria įvairią socialinę stigmą, struktūrinę stigmą ir neapykantos nusikaltimus bei patyčias, kylančias dėl heteronormatyvumo (Bryant, 2008). Atitinkamai atsiranda internalizuota stigmą, kurią Lee ir kt. (2020) įvardijo kaip internalizuotą seksualinę stigmą (angl. *internalized sexual stigma*). Ši stigmą, anot Lee ir kt., (2020) susideda iš trijų pagrindinių dimensijų: tapatybės (angl. *identity*), socialinio diskomforto (angl. *social discomfort*) ir seksualumo (angl. *sexuality*). Tapatybės dimensija susijusi su neigiamu požiūriu į save kaip seksualinės mažumos narį (-ę) ir nuostatomis, jog asmuo padarytų viską, kad galėtų pakeisti savo seksualinę orientaciją ir / ar lytinę tapatybę. Socialinis diskomfortas susijęs su baime būti priskirtam (-ai) LGBT+ bendruomenei privačiame ir socialiniame gyvenime. Tad socialinį diskomfortą patiriantys LGBT+ žmonės neretai prisistato kaip heteroseksualūs. Atitinkamai analizuojant socialinį diskomfortą pastebimos simbolinio interakcionizmo prielaidos, kurios apibrėžia siekį pakeisti aplinkinių socialinį suvokimą tam, kad asmens tapatybė būtų priimama kaip „privilegijuojama“. Seksualumo dimensija apibūdina neigiamą LGBT+ bendruomenės intymų santykių vertinimą ir neigiamą seksualinio elgesio sampratą, grįstą stereotipais apie intymius LGBT+ asmenų santykius. Lee ir kt. (2020) atkreipia dėmesį, kad, norint mažinti internalizuotą seksualinę stigmą, būtina atsižvelgti į visas tris dimensijas bei žmonių tarpusavio sąveikas, kuriomis perduodami tam tikri simboliai.

STIGMOS RAIŠKA IR POVEIKIS LGBT+ JAUNUOLIAMS

LGBT+ jaunuoliai stigmą gali patirti visuomenėje ir artimoje aplinkoje. Parker ir kt. (2018) tyrė LGBT+ jaunuolių patiriamą stigmą šeimoje (angl. *family – based stigma*). Remiantis Goffman simbolinio interakcionizmo stigmos teorijos prielaidomis, Parker ir kt. (2018) aprašė stigmą kaip socialinio konstrukto, apibrėžiančio galios ir dominavimo santykį, sampratą. Anot Parker et al. (2018), stigma šeimoje gali pasireikšti tėvų ir / ar globėjų elgesiu: atstūmimu, patyčiomis ar priekabiavimu prie LGBT+ jaunuolių. Pasak Parker et al. (2018), stigma šeimoje yra tiesioginiai diskriminacijos veiksmai, apibrėžiantys nelygiavertį galios santykį tarp LGBT+ vaikų ir tėvų (globėjų). Neretai stigmą šeimoje gali lemti struktūrinė stigma mezo- ir makrolygmenyse, kuri veikia nuostatas į LGBT+ bendruomenę – mikrolygmenyje – artimoje aplinkoje. Parker et al. (2018) taip pat išskyrė, kad ypač trūksta tyrimų apie LGBT+ jaunuolių patiriamą stigmą šeimoje ir sprendimo būdų, galinčių mažinti diskriminacijos artimoje aplinkoje apraiškas. Tyrimo metu buvo išskirta, kad stigma artimoje aplinkoje yra kompleksiškas ir struktūrinis reiškinys, todėl būtina kurti diskriminacijos mažinimo programas mikro-, mezo- ir makrolygmenyse, pasitelkiant tarpasmeninį bendradarbiavimą, bendruomeninį ir politinį lygmenį.

Lietuvoje LGBT+ bendruomenės stigma taip pat yra gaji ir pastebima. Nacionalinės LGBT+ teisių organizacijos Lietuvos gėjų lygos (toliau – LGL) 2019 m. atliktas tyrimas apie visuomenės požiūrį į LGBT+ asmenis atskleidė, kad apie 40 proc. respondentų (tyrime dalyvavo 1 000 Lietuvos gyventojų) teigė, jog nesijaustų patogiai turėdami kaimyną, priklausantį LGBT+ bendruomenei (Davidavičius, 2019). Tyrime dalyvavę asmenys taip pat sutiko su tuo, jog LGBT+ bendruomenės nariai viktimizuojami tik dėl seksualinės orientacijos ir / ar lytinės tapatybės. Šie duomenys rodo, kad Lietuvoje šios visuomenės grupės stigma vyrauja vien tapatumo su LGBT+ bendruomene, kuris socialiai suvokiamas kaip netinkamas, remiantis šalyje vyraujančiomis heteronormatyvinėmis nuostatomis. Visgi pastebėta, kad tyrimo dalyvių nuomonės tiesiogiai koreliavo su amžiumi – teiginį, kad „visi LGBT+ žmonės turėtų gyventi

savo gyvenimą taip, kaip nori“, palankiausiai vertino 18–24 m. asmenys, o 55–65 m. žmonės rečiau sutiko su minėtu teiginiu. Vyresnio amžiaus žmonės gali būti linkę patologizuoti LGBT+ bendruomenei priklausančius asmenis dėl sovietiniame režime vyravusio LGBT+ narių patologizavimo ir kriminalizavimo. Tačiau būtina pabrėžti, kad Amerikos psichologų asociacija išbraukė homoseksualumą iš psichikos ligų sąrašo 1973 m. Šis tyrimas taip pat parodė, kad respondentai išreiškė didžiausią empatiją lesbietėms, tapusioms smurto aukomis, ir mažiausią empatiją – translyčiams asmenims (Davidavičius, 2019). Šie rezultatai gali būti susiję su moterų, priklausančių LGBT+ bendruomenei, seksualizavimu ir transfobijos apraiškėmis.

Labanauskas (2019), atlikęs tyrimą apie neapykantos nusikaltimus prieš pažeidžiamas bendruomenes, tarp kurių buvo ir LGBT+ bendruomenė, taip pat atskleidė, kad neretai LGBT+ bendruomenei priklausantys asmenys siekia išlikti nepastebėti ir neatsiskleisti dėl baimės patirti atstūmimą ar net smurtą. Šis tyrimas parodė, kad LGBT+ bendruomenė dažniausiai stigmatizuojama per replikas ir komentarus artimoje aplinkoje bei viešose erdvėse: darbo vietose, socialiniuose tinkluose ir internete. Dalis tyrimo dalyvių buvo patyrę tiek artimų, tiek nepažįstamų žmonių gatvėje fizinio smurto apraiškų dėl savo tapatumo su LGBT+ bendruomene. Tyrime dalyvavę LGBT+ bendruomenei priklausantys asmenys (18–70 m.) atkreipė dėmesį į viešus politikų komentarus ir straipsnius medijose, kurie taip pat netiesiogiai prisideda prie neapykantos kurstymo. Taigi, Labanauskas (2019), remiantis šio tyrimo rezultatais, teigė, kad LGBT+ bendruomenei priklausantys žmonės susiduria su dviguba neapykanta tiek artimoje aplinkoje iš pačių artimiausių žmonių, tiek viešojoje erdvėje (internetu, gatvėje, darbo vietoje ir kt.). Šis tyrimas taip pat atskleidė, kad translyčiai asmenys patiria ypač didelę priekabiavimo, viešo pažeminimo ir net užpuolimo riziką.

LGBT+ bendruomenei priklausantys asmenys stigmatizaciją gali patirti ir gaudami sveikatos priežiūros paslaugas. Mikelénaitės ir Andrejevaitės (2020) atliktas tyrimas atskleidė, kad 11,4 proc. tyrime dalyvavusių asmenų buvo patyrę stigmatizaciją, diskriminaciją ir neigiamą gydytojų požiūrį dėl savo tapatumo su LGBT+ bendruomene. Šis tyrimas parodė,

kad tik nedidelė dalis LGBT+ asmenų yra atsiskleidę savo šeimos gydytojui (-ai), ir teigė, jog jaustūsi saugiau, jeigu gydytojo kabinete būtų LGBT+ palaikančios atributikos. Visgi net 75 proc. apklaustų gydytojų pažymėjo, kad nemano, jog LGBT+ palaikanti atributika turi naudoti pacientams. Mikelėnaitė ir Andrejevaitė (2020), atsižvelgdamos į atliktą tyrimą, teigė, kad, gydytojų nuomone, specifinių žinių trūkumas ir laiko stoka konsultacijų metu lemia tai, jog sveikatos priežiūros paslaugos LGBT+ asmenims teikiamos neatliepiančios visų poreikių.

Stigmos patirtys neigiamai veikia LGBT+ jaunuolių socialinę ir psichologinę gerovę. Mishna ir kt. (2009) atliko kokybinį tyrimą apie LGBT+ bendruomenei priklausančių jaunuolių patyčių patirtis iš socialinių paslaugų specialistų ir jaunimo darbuotojų perspektyvos. Tyrime dalyvavę asmenys dirbo socialiniais darbuotojais, mokytojais, jaunimo konsultantais, advokatais, bendruomenės socialiniais darbuotojais, teikiančiais paslaugas LGBT+ jaunuoliams nuo 15 iki 24 m. Mishnos ir kt. (2009) tyrimas atskleidė, kad iš jame dalyvavusių specialistų perspektyvos LGBT+ jaunuoliai gali būti viktimizuojami visur: tiek artimoje aplinkoje, įskaitant tėvus, mokytojus, bendraamžius, tiek viešose vietose, įskaitant socialines ir sveikatos priežiūros paslaugas teikiančius specialistus, policijos darbuotojus ir kt. Šio tyrimo duomenys, kaip ir Lietuvoje atlikto LGL (2015) tyrimo rezultatai, atskleidė patyčių poveikį jaunuolių savigarbai ir pasitikėjimui savimi. Mishna ir kt. (2009) taip pat atskleidė, kad patyčios veikia jaunuolių mokymosi pasiekimus ir lemia dažną mokymosi įstaigų keitimą arba jų nebaigimą (angl. *dropping out*). Stigmos patirtys paauglystėje ir jaunystėje taip pat veikia suaugusio asmens gyvenimą. Parker ir kt. (2018) nustatė, kad suaugę LGBT+ bendruomenės asmenys neretai dažniau vartoja tabaką, alkoholį ar narkotines medžiagas. Tai rodo, kad šių medžiagų vartojimas tampa destruktiviu būdu išgyventi patirtą ir patiriamą stigmą.

SOCIALINIO DARBO REIŠMĖ LGBT+ JAUNUOLIŲ IŠ(SI)LAISVINIMO IŠ STIGMOS PROCESE

Remiantis visuotiniu socialinio darbo apibrėžimu, socialinis darbas kaip profesija pripažįsta istorinius, socialinius, kultūrinius, politinius ir kitus veiksnius, formuojančius struktūrines kliūtis ir veikiančius asmenų nelygybę, diskriminaciją, priespaudą ir stigmą (ISFW, 2014). Atitinkamai teorinė stigmos sampratos apibrėžtis rodo, kad stigma susijusi su socialinėmis normomis ir kontrole, kuri atskiria marginalizuotas žmonių grupes nuo visuomenės dalies, atitinkančios socialines normas. Kadangi stigma yra makrolygmens konstruktas, socialinio darbo raiška šiame lygmenyje įgauna itin aktualų reikšmingumą. Pasak Sitter ir Curnew (2016), advokatavimas yra viena iš pagrindinių socialinio darbo praktikos dalių. Atitinkamai galima analizuoti marginalizuotų grupių, tokių kaip LGBT+ bendruomenė ir jai priklausantys jaunuoliai, advokatavimą iš socialinio darbo perspektyvos. Anot Sitter ir Curnew (2016), tam gali būti pasitelkiami socialiniai tinklai. Modernėjančiame pasaulyje socialiniai tinklai ir medijos gali tapti marginalizuotų grupių palaikymo ir iš(si)laisvinimo iš heteronormatyvumo priemone. Atsižvelgiant į socialinio darbo vertybes ir siekį užtikrinti žmogaus teises, socialinio darbo praktikai turėtų prisiimti atsakomybę už žmonių grupes, su kuriomis dirba, ir atkreipti dėmesį į socialinę nelygybę kuriančias jėgas ir struktūras (Sitter ir Curnew, 2016). Lietuvos socialiniuose tinkluose ir medijose neretai pastebimi įvairūs LGBT+ bendruomenės narius menkinantys ir žeminantys komentarai (Žardeckaitė-Matulaitienė ir Gaidytė, 2018), todėl socialiniai tinklai gali tapti priemone, padedančia šalinti kritinę sąmonę visuomenėje ir atstovauti LGBT+ bendruomenės nariams pasitelkus socialines reklamas ir kampanijas.

Sitter ir Curnew (2016) taip pat analizavo, kad advokatavimui pasitelkus socialinius tinklus gali būti būdingas informacijos apie tam tikrus renginius telkimas ir teikimas, internetinių bendruomenių kūrimas, internetinė komunikacija, kuria siekiama įgalinti įvairias visuomenės grupes siekti pokyčių ir pan. Atitinkamai veikimas medijose gali vesti link socialinio ir politinio dalyvavimo visuomenėje įgalinant marginalizuotas

žmonių grupes. Taigi, socialinių tinklų pasitelkimas iš socialinio darbo perspektyvos gali būti reikšmingas prisidedant prie kritinės sąmonės kėlimo visuomenėje ir LGBT+ jaunuolių iš(si)laisvinimo iš stigmatos, įgalinant siekti politinių pokyčių.

TYRIMO METODOLOGIJA

Siekiant atskleisti stigmatos raišką ir patirtis iš LGBT+ jaunuolių perspektyvos buvo atliktas kokybinis tyrimas. Tyrimas atliktas 2023 m., jame dalyvavo 13 LGBT+ jaunuolių: 7 merginos, 4 vaikinai ir 2 nebinarinės lyties jaunuoliai. Tyrime dalyvavusių jaunuolių amžius buvo nuo 21 iki 28 m. Šiame tyrime taikytas teorinis imties sudarymas (Patton, 2014). Remiantis išskirtais teoriniais konceptais, lytis identifikuojama kaip nepatenkanti į binarinę lyčių struktūrą. Tai reiškia, kad remiamasi tuo, kaip savo lytį ir tapatumą identifikuoja tyrimo dalyviai. Išskyrus teorinius konceptus, ieškomi tyrimo dalyviai, tapatinantys save su LGBT+ bendruomene, turintys arba neturintys stigmatos patirčių. Tyrimo dalyvių paieškos procedūra taip pat yra atitinkanti teorinės imties sudarymo logiką: LGBT+ jaunuoliai į tyrimą atėjo patys, o tai žymi tam tikrą socialinio dalyvavimo formą – tyrimo metu dalyviai dalinasi savo patirtimis ir istorijomis su tyrėja, todėl tyrimas pasižymėjo įgalinančia forma, prisidedančia prie reikiamų pokyčių siekio ir stigmatos mažinimo.

Tyrimo duomenys buvo renkami pasitelkus pusiau struktūruotą individualų interviu (Kryšik ir Finn, 2010). Interviu metu gauti duomenys buvo transkribuojami ir analizuojami pasitelkus konstruktyvistinės grindžiamosios teorijos pagal Charmaz (2006, 2014) kodavimo etapus: pirminį, fokusuotą ir ašinį kodavimą. Konstruktyvistinė grindžiamoji teorija ir iš jos kylantys analizės etapai yra reikšmingi analizuojant naujas ir mažai tirtas sritis (Glaser ir Strauss, 2017). Atsižvelgiant į tai, Lietuvoje LGBT+ jaunuolių patiriami iššūkiai ir patirtys yra mažai tyrinėta sritis iš socialinio darbo tyrimų lauko.

Atliekant tyrimą buvo laikomasi pagrindinių etikos principų, tokių kaip tyrimo dalyvių anonimiškumo ir duomenų konfidencialumo užtikrinimas, tyrimo dalyvių socialinio teisingumo siekis bei psichologinės,

materialinės, fizinės, finansinės, socialinės ir kitokios žalos nesudarymas (Shaw, 2008; Trochim ir Donnelly, 2001). Kadangi šio tyrimo dalyviai buvo LGBT+ bendruomenei priklausantys jaunuoliai, tyrimo metu išryškėjo kitas svarbus etikos principas, susijęs su dalyvių apsauga nuo žalos – tai vartojami įvardžiai, atitinkantys tyrimo dalyvių savo lyties identifikaciją.

TYRIMO REZULTATAI

HETERONORMATYVI LGBT+ JAUNUOLIŲ APLINKA

Artima aplinka. Tyrime išryškėjo, kad LGBT+ jaunuolių gyvenamasis kontekstas ir artima aplinka buvo itin heteronormatyvi ir privilegijuojanti heteroseksualumą. Dar prieš atsiskleidimą sau ir savęs kaip LGBT+ bendruomenės nario (-ės) suvokimą daugelis tyrimo dalyvių artimoje aplinkoje – šeimoje girdėjo LGBT+ bendruomenės patologizavimą. Įvairios replikos, susijusios su LGBT+ bendruomene artimoje aplinkoje, buvo sakomos žiūrint televizorių, aptariant naujienas ir lankantis bažnyčioje.

Tyrime dalyvavęs Markas dalinasi, kad šeimoje girdėjo replikų ir neigiamų nuostatų dėl LGBT+ bendruomenės: „*Kad buvimas kitokios orientacijos yra blogai.*“ Tyrimo metu išryškėjo, kad nuo vaikystės tyrimo dalyviai augo heteronormatyvioje artimoje aplinkoje, kurioje nukrypiamu nuo „normos“ buvo laikomas tapatumas su LGBT+ bendruomene. Atitinkamai tyrime atsiskleidė, kad tyrimo dalyvių šeimose nebuvo diskusijų įvairovės: „*Kad tu gali mylėti tos pačios lyties žmogų*“ (Auksė, 27 m.). Tyrimo duomenys atskleidė, kad visi tyrime dalyvavę LGBT+ jaunuoliai gyveno artimoje aplinkoje girdėdami heteronormatyvumo nuostatas, kurios reiškėsi LGBT+ bendruomenės patologizavimu ir heteroseksualumo privilegijavimu.

Mokykla. Tyrimu atskleista, kad kita aplinka, kurioje LGBT+ jaunuoliai patyrė stigmą – patyčias, buvo mokykla. Tyrimo dalyvė Vesta pasakojo, kad homofobiją jautė tiek iš kitų mokinių, tiek iš mokytojų. Vesta dalinasi, kad per etikos arba tikybos pamokas mokytojai išryškindavo

tradicines krikščioniškas šeimos vertybes ir menkindavo LGBT+ bendruomenei priklausančius žmones: „*Sakydavo, kad čia blogis.*“ Vesta pasakojo, kad klausytis tokių replikų „*šlykštu būdavo*“, mergina negalėdavo suprasti, kodėl mokytojai ir mokiniai taip kalba. Tyrimo dalyvės istorijoje atsiskleidė, kad LGBT+ bendruomenei priklausantys mokiniai buvo užgauliojami kitų mokinių ir patyrė patyčių, kurių mokytojai nestabdė. Vestos nuomone, patyčios nebuvo stabdomos dėl to, kad mokytojai taip pat turėjo neigiamą nuostatą, susijusią su LGBT+ bendruomene: „*Mąsytudavo, kad čia blogai yra ir kad jie kažkokie kitokie.*“ Šios patirtys mokykloje buvo susijusios su tyrimo dalyvės savo tapatybės slėpimu.

Patyčios mokykloje buvo susijusios su **stigmos internalizavimu**. Tyrime dalyvavęs Karolis dalinosi, kad mokykloje patyrė patyčių dėl to, kad daugiau bendraudavo su merginomis. Pasak tyrimo dalyvio, patirtos patyčios tarsi parodė, kad vaikinai kažką daro blogai, netinkamai ir ne taip, todėl svarstė, kad reikia kažką savyje keisti.

Man sako kažką, kas mane priverčia jaustis blogai, tai reiškia, kad aš kažką blogai darau ir tada man pačiam reikia kažkaip keistis (Karolis, 24 m.).

Remiantis tyrimo dalyvių istorijomis, homofobiška aplinka buvo namuose, mokykloje, bažnyčioje. Stigmą iš aplinkos tyrimo dalyviai patyrė girdėdami artimų žmonių replikas apie LGBT+ bendruomenę, stebėdami ir (ar) patirdami patyčių dėl seksualinės orientacijos ir lytinės tapatybės. Jaunuolių aplinkoje nebuvo diskutuojama apie įvairovę, todėl tapatumas su LGBT+ bendruomene buvo aiškinamas kaip netinkamas ir nederamas bei tapatinamas su „nuodėme“. Tai rodo, kad tyrimo dalyvių aplinkoje buvo ryškios ir stiprios heteronormatyvios nuostatos bei LGBT+ bendruomenės patologizavimas.

STIGMOS PATIRTYS ŠEIMOJE

Stigma iš mamų. Tyrime dalyvavusių LGBT+ jaunuolių istorijos atskleidė, kad stigmos patirtys šeimoje buvo susijusios su atsiskleidimu. Atsiskleisdami LGBT+ jaunuoliai girdėjo įžeidžiančias mamos replikas ir LGBT+ tapatybės patologizavimą.

Mama ateina ir sako: <...> kas tu ten tokia, tu iškrypėlė (Auksė, 27 m.).

Tapatumas su LGBT+ bendruomene taip pat buvo suprantamas kaip tėvų padaryta auklėjimo „klaida“.

Ta frazė, kad aš svarstau, ką mes su tėčiu ne taip padarėm (Rūta, 24 m.).

LGBT+ jaunuoliai sakė manantys, kad jų tapatumas su LGBT+ bendruomene susijęs su šaltais santykiais su mamomis.

Homoseksualumas yra viena iš tų priežasčių, kodėl jie [santykiai su mama – A. Z.] yra ganėtinai tokie vėsūs (Rokas, 23 m.).

Taigi, LGBT+ jaunuoliai girdėjo įžeidžiančias mamų replikas, pyktį ir kaltę, susijusius su vaiko auklėjimu, kas indikuoja apie patirtą stigmą šeimoje. Ši stigma susijusi su heteronormatyvumo nuostatomis, jog „gerai“ ir „teisingai“ išauklėtas vaikas yra heteroseksualus.

Stigma iš tėčių. Tyrimu atskleista, kad LGBT+ jaunuoliai stigos apraiškų patyrė ir iš tėčių. Ši stigma taip pat reiškėsi patologizuojančiu požiūriu bei siekiu įžeisti ir įskaudinti jaunuolius. Atitinkamai toks bendravimas iš tėčių pusės kenkė tarpusavio santykiams ir ryšiu.

Net žinodamas apie mane jis ir toliau ten kalbėjo, kad visus gėjus reikia sušaudyti (Rūta, 24 m.).

Stigma, patirta iš tėčių, buvo susijusi ir su įvairiomis replikomis, kuriomis buvo išreikštas heteroseksualumo privilegijavimas, grįstas tradicinės šeimos, kurią sudaro vyras ir moteris, samprata.

Aš jau kaip draugę parsivežiau namo rimtesnę, tai jis, būdavo, numesdavo tų replikų, kad susiraskit jūs vyrus (Ūla, 28 m.).

Atitinkamai tyrimu atskleista, kad stigos patirtys šeimose lėmė LGBT+ jaunuolių **internalizuotą stigmą**. Tyrimo dalyviai dalinosi, kad jautė kaltę ir atsakomybę, jog tėvams sunku juos priimti.

Pati jaučiu kaltę tada, kad apsunkinu ir kaltę (Rūta, 24 m.).

Tyrimu atskleista, kad dalis tyrime dalyvavusių LGBT+ jaunuolių susitapatino su stigos apraiškomis iš tėvų ir ją perėmė – internalizavo, todėl jautėsi atsakingi ir kalti, jog tėvams sunku juos priimti, jautė

atsakomybę dėl savo tapatumo su LGBT+ bendruomene, kuris, pasak jaunuolių, turėjo įtakos tarpusavio santykiams šeimoje.

STIGMOS PATIRTYS TARP BENDRAAMŽIŲ

Stigma iš draugų. Tyrimu atskleista, kad LGBT+ jaunuoliai patyrė stigmą apraiškų ir savo draugų rate. Irmos pasakojime tai buvo jos draugė. Mergina pasakojo, kad gavo draugės kvietimą į gimtadienį, tačiau jame buvo minima, jog Irma atvyktų be savo merginos. Tyrimo dalyvė pasakojo, kad niekada nebuvo jautusi šios draugės nepriėmimo, todėl šis poelgis ją labai paveikė: *„Man toks kaip su skuduru per veidą ir aš nesupratau, kodėl?“* Irma dalinosi, kad šioje situacijoje jautė *„diskriminacijos ir homofobijos apraiškas“*, nes į gimtadienį draugė kvietė ir kitas merginas, kurių antrų pusių (vaikinių) nebuvo mačiusi arba mačiusi vos kelis kartus. Tyrimo dalyvė Irma teigė pajutus atskirtį: *„Mano antra pusė yra netinkama.“* Atitinkamai tyrimu atskleista, kad tam tikrais atvejais heteroseksualios poros draugų buvo priimamos iškart, net ir nepažįstant antrosios pusės – vaikinų, binarinėje lyčių sistemoje. Tai rodo, kad draugų rate heteronormatyvumas buvo privilegijuojamas ir priimamas tarsi savaime suprantamas dalykas.

Stigma iš bendramokslių. Tyrimu atskleista, kad LGBT+ jaunuoliai patyrė stigmą švietimo įstaigose iš bendramokslių ir kurso draugų. Tyrimo dalyvavusi Rūta dalinosi, kad iš savo kurso draugo patyrė homofobiją, kurią buvo bandoma įteigti ir kitiems bendramoksliams. Šios homofobiškos nuostatos buvo susijusios su LGBT+ identiteto siejimu su *„užkrečiama liga“*. Mergina teigė, kad po šio įvykio atsakė bendrauti su šiuo žmogumi studijų metu, kadangi tai paliko nemalonius ir skaudžius prisiminimus.

Jis [kurso draugas – A. Z.] sakė mano kursiokai: ko tu su ja draugauji, gal tu nebendrauk su ja, nes užsikrėsi (Rūta, 24 m.).

Tyrimo dalyvavęs Mantas dalinosi, kad atsiskleidęs bendramoksliams sulaukė negatyvios reakcijos ir nebinarinės tapatybės atmetimo. Tyrimo dalyvis teigė, kad atsiskleidęs savo lytinę tapatybę, sulaukė įvairių

klausimų, replikų ir nejaukios tylos. Anot Manto, bendramoksliams buvo sunku priimti ir suvokti nebinarinę lytį.

Jie tiesiog mano tą tapatybę atmetę, tiesiog jų galvoje nesugebėjo suvokt, kaip gali žmogus būt ne vyras ir ne moteris (Mantas, 21 m.).

ATSKLEIDIMAS

Keletas tyrime dalyvavusių LGBT+ jaunuolių buvo patyrę atskleidimą, kuomet jų tapatumas su LGBT+ bendruomene buvo atskleistas kitiems jų be sutikimo. Tyrimo dalyvė Irma pasidalino, kad **atskleidimą patyrė darbe**, kuomet viena kolegė, nežinodama apie merginos tapatumą su LGBT+ bendruomene, paskleidė apkalbas, jog tyrimo dalyvė į darbą atvežė ir pabučiavo mergina:

Viena mergina iš kito skyriaus <...> bet apie mane ji nežinojo, savo skyriuje paleido pletką [apkalbas – A. Z.], kad ją [Irmą – A. Z.] atvežė, dar atsibučiavo ir visa kita, bet mergina (Irma, 25 m.).

Irma dalinosi, kad ją užstojo kita kolegė, kuri žinojo apie merginos tapatumą su LGBT+ bendruomene, pasakydama, kad tai ne jų reikalas. Tyrimo dalyvė teigė, kad džiaugėsi, jog kolegė ją užstojo, pasijuto tvirčiau: „*Pasijaučiau turinti užnugarį.*“ Vis dėlto, be džiaugsmo ir dėkingumo, Irmą apėmė didelis pyktis ir nusivylimas, jog apkalbos buvo paskleistos už jos nugaros. Pasak tyrimo dalyvės, jeigu bendradarbei buvo įdomu, ji galėjo paklausti asmeniškai, užuot aptarinėjusi jos gyvenimą su kitais žmonėmis.

Tu ateik pas mane pačią, paklausk, jeigu tau įdomu, o ne su kažkuo <...> buvo pikta, kad tą rytą aš autobusu atvažiavau, manęs niekas neatvežė [juokiasi – A. Z.] (Irma, 25 m.).

Tyrimo dalyvis Karolis pasakojo, kad atskleidimą taip pat patyrė darbe. Vis dėlto jo istorijoje darbdavys sulaukė laiško, kuriame tapatumą su LGBT+ bendruomene atskleidė vaikinui pažįstamas asmuo. Karolis dalinosi, kad šis įvykis jį labai įskaudino, tad visi santykiai su minėtu žmogumi buvo nutraukti. Tyrimo dalyvis teigė, kad jo darbdavys buvo suprantantis ir priimantis, todėl džiaugėsi, kad jis nesiejo tapatumo su LGBT+ bendruomene su asmens kompetencijomis ir darbo įgūdžiais.

Darbdavys pasakė <...> tai nekeičia to fakto, kad tu gerai dirbi ir tu esi geras kolektyvo narys ir tikrai jokie asmeniškumai čia netrukdo dirbti, ir čia neketinam kažkaip žiūrėti tave kitaip ar keisti požiūrį (Karolis, 26 m.).

Tyrimė dalyvavęs Aitvaras dalinosi savo istorija, jog **atskleidimą patyrė iš draugo**, kuris Aitvaro mamai pasakė, jog tyrimo dalyvis yra translytis. Pasak Aitvaro, tuo metu jis buvo dar paauglys, todėl jautė didelę baimę dėl savo ateities, jog gali likti be namų dėl mamos neigiamų nuostatų į LGBT+ bendruomenę. Aitvaras dalinosi, kad ėmė neigti šią informaciją ir mama nepatikėjo draugu, tačiau šis įvykis paskatino itin atidžiai atsirinkti draugus ir pagalvoti apie atsiskleidimą kitiems. Aitvaras teigė, kad atskleidimas buvo skaudus įvykis, pažeidžiantis asmens privatumą ir pasirinkimo laisvę, kurio metu skleidžiama ir realybės neatitinkanti informacija.

Tuo momentu tai buvo man pasaulio pabaiga, aš net negalėjau įsivaizduoti, kas būtų, jeigu iš tikrųjų mama patikėtų (Aitvaras, 26 m.).

Analizuojant LGBT+ jaunuolių atskleidimo patirtis pastebėta, kad atskleidimą įvykdę žmonės tai darė norėdami pakenkti, paskatinti apkalbas ir kt. Tai rodo tam tikros vidinės homofobijos motyvus, kurie buvo perkelti LGBT+ jaunuoliams. Atitinkamai atskleidimo patirtys buvo itin skaudžios LGBT+ jaunuoliams, kadangi tai galėjo lemti jų socialinę gerovę, stabilumą darbe ir santykius šeimoje dėl visuomenėje egzistuojančio heteronormatyvumo.

SVEIKATOS PRIEŽIŪROS SISTEMOJE EGZISTUOJANTYS STEREOTIPAI

Tyrimo metu LGBT+ jaunuoliai analizavo vieną iš Lietuvoje gajų mitų, susijusių su LGBT+ lytine sveikata. Tyrimo dalyviai teigė, kad visuomenėje vyrauja požiūris, jog LGBT+ bendruomenės nariai dažnai keičia seksualinius partnerius, todėl serga lytiškai plintančiomis infekcijomis. Anot tyrimė dalyvavusių jaunuolių, šis stereotipas ypač gajus kalbant apie LGBT+ bendruomenei priklausančius vaikus. Atitinkamai jaunuoliai svarstė, kad dėl šio stereotipo LGBT+ asmenys gali patirti diskriminaciją

ir stigmą sveikatos priežiūros sistemoje, o tai gali lemti lytinės sveikatos apleidimą ir baimę kreiptis į specialistus esant poreikiui.

Visų pirma gydytojai stigmatizuos, čia tu turi lytinę ligą, visų antra, čia ją turi, nes esi homoseksualus (Markas, 26 m.).

Tyrimo dalyviai teigė, kad svarbu mažinti stigmą, susijusią su LGBT+ bendruomenės lytine sveikata. Tyrime dalyvavęs Markas prisiminė vieną organizaciją, teikiančią nemokamą ŽIV testų paslaugą, tačiau negalėjo prisiminti jos pavadinimo. Dėl šios priežasties, kaip sakė tyrimo dalyvis, būtina skirti daugiau dėmesio šių organizacijų žinomumui ir reklamai, kas prisidėtų ir prie minėtos stigmos mažinimo.

Yra viena organizacija, pamiršau, kaip pasivadinus yra, bet jina teikia ten nemokamas ŽIV testų ir panašiai paslaugas be jokios diskriminacijos. Labai gražu, tiktai trūksta matomumo (Markas, 26 m.).

Tyrimo duomenys atskleidė, kad LGBT+ jaunuoliai pastebi stereotipus, susijusius su LGBT+ bendruomene, ir diskutuoja šių stereotipų galimą įtaką sveikatos priežiūros įstaigose. Tad kaip vieną iš būdų, galinčių padėti mažinti LGBT+ bendruomenės stigmatizavimą sveikatos priežiūros sistemoje, tyrimo dalyviai išskyrė viešumą ir matomumą, kuris gali padėti dekonstruoti stereotipus apie LGBT bendruomenę.

PARTNERYSTĖS REGLAMENTAVIMO POREIKIS

Tyrimo išryškėjo, kad LGBT+ jaunuoliams svarbu partnerystės reglamentavimas. Tyrimo dalyviai svarstė, kad partnerystės reglamentavimas itin aktualus ligos atvejais, sprendžiant finansinius, paveldėjimo, partnerio (-ės) atstovavimo klausimus ir kt. LGBT+ jaunuoliai teigė, kad Lietuvoje būtina priimti vienokią ar kitokią partnerystės įteisinimo įstatymą, kuris reglamentuotų LGBT+ šeimų lygiateisiškumą visuomenėje.

Aš manau, kad Lietuva privalo priimti partnerystę, vienokią ar kitokią (Rūta, 24 m.).

Norisi to tokio įteisinimo <...> kad aš irgi esu priimtas, aš irgi esu legalus, normalus ir toks pat (Irma, 25 m.).

„Kompromisas“ – civilinė sąjunga. Dabartinį Partnerystės įstatymo pakeitimą į Civilinės sąjungos įstatymo projektą tyrime dalyvavę LGBT+ jaunuoliai vertino kaip „kompromisinių“ ir „nuskurdintą“. Tačiau nepaisant to, kad Civilinės sąjungos įstatymo projektas, anot tyrimo dalyvių, yra „pritrauktas“, dalis jaunuolių svarstė, jog toks variantas yra geriau negu jokių teisinių garantijų LGBT+ poroms. Tyrimo dalyvių nuomone, Civilinės sąjungos įstatymo priėmimas gali padėti vėliau įteisinti ir partnerystę, taip pat mažinti homofobijos apraiškas šalyje.

Manau, kad tai būtų tikrai geras pirmas žingsnis ir kad tai nebūtų jokia pasaulio pabaiga. Tai turbūt būtų, iš vienos pusės, net gal ir padėtų mažinti visą homofobiją, aš manau (Lėja, 26 m.).

Tyrime dalyvavęs Ignas teigė manantis, kad Civilinės sąjungos įstatymo reglamentavimas būtų nors ir mažas, bet „geras žingsnis į priekį“. Tyrimo dalyvis dalinasi, kad priėmus šį įstatymą vėliau išliks galimybė jį taisyti ir užtikrinti tinkamą LGBT+ bendruomenei priklausančių žmonių partnerystę: „Bus galimybė jį pildyti ir pašalinti trūkumus“ (Ignas, 24 m.). Vis dėlto tyrime dalyvavusi Ūla teigė, kad jos netenkina „kompromisinis“ variantas, kadangi neužtikrina lygiaverčių santykių reglamentavimo visuomenėje: „Pastatantis kaip į žemesnio ir ne į nevisiškai pilno piliečio padėtį.“ Pasak Ūlos, peržvelgus Civilinės sąjungos įstatymo projektą, liko nemalonus jausmas, jog LGBT+ bendruomenės asmenys nėra lygiaverčiai visuomenės nariai, galintys naudotis visomis teisėmis ir socialinėmis garantijomis. Panašią nuomonę išsakė ir tyrime dalyvavęs Rokas. Jis teigė, kad civilinės sąjungos konceptas turi kartėlio: „Mes sudarę civilinę sąjungą skamba baisiai.“ Pasak Roko, nors ir svarbu, kad šis klausimas Lietuvos politiniame lauke yra keliamas, pats terminas nėra lygiavertis visuomenėje ir atskiriantis LGBT+ bendruomenei priklausančius žmones. Taigi, diskutuodami apie partnerystės reglamentavimo ir šiuo metu svarstomo Civilinės sąjungos įstatymo projekto skirtumus, LGBT+ jaunuoliai išryškino LGBT+ porų lygiateisiškumo ir žmogaus teisių įteisinimo svarbą.

LGBT+ BENDRUOMENĖS BALSAS IR STIGMOS MAŽINIMAS

Tyrimu atskleista, kad iš LGBT+ jaunuolių perspektyvos palaikantys, bet su LGBT+ bendruomene nesitapatinantys žmonės padeda pačiai bendruomenei, atkreipdami dėmesį, jog LGBT+ asmenų patiriami iššūkiai yra reikšmingi ir aktualūs visai visuomenei bei visų žmonių gerovės užtikrinimui. Tyrimo dalyviai teigė, kad šis palaikymas kartu gali prisidėti prie homofobijos mažinimo visuomenėje.

Palaikymas tarsi meta iššūkį tai homofobiškai visuomenės grupei <...> manau, ir yra būtinas homofobijos mažinimui. Atsirastų daugiau palaikančių ir mažėtų homofobiškų žmonių (Markas, 26 m.).

Jaunuoliai teigė, kad jiems svarbus įsitraukiantis kitų žmonių palaikymas. Tyrimo dalyviams svarbu jausti, kad kiti asmenys juos palaiko, priima ir tai rodo solidarizuodamiesi LGBT+ bendruomenės renginiuose, atkreipdami kitų žmonių dėmesį į netinkamas replikas apie bendruomenę ir kitais panašaus pobūdžio veiksmais.

Tarsi mane apgins, pasakys kažką, kad nebūtų taip, kad aš turiu save be perstojo ginti ir visą laiką bijoti, irgi kažkaip įsitraukti (Aitvaras, 26 m.).

Taigi, kaip vieną iš stigos, susijusios su homofobija visuomenėje, mažinimo būdų LGBT+ jaunuoliai išskyrė įsitraukiantį kitų žmonių, nesitapatinančių su LGBT+ bendruomene, palaikymą ir bendruomenės interesų gynimą bei atstovavimą.

IŠVADOS

Stigma yra socialinis konstruktas, susijęs su kontrole ir socialinėmis normomis, atskiriančiomis stigmatizuotas žmonių grupes nuo žmonių, atitinkančių visuomenėje priimtus standartus. Atitinkamai stigos teorija priklauso simbolinio interakcionizmo kryptiai, kuri atskleidžia žmonių tarpusavio sąveikų kompleksiskumą stigmatizuotos tapatybės formavimo procese. Per sąveikas su kitais formuojasi socialinis suvokimas, susijęs su aplinkinių požiūriu į individą. Priklausomai nuo šio suvokimo, stigmatizuota tapatybė atsiranda tada, kuomet suvokimas apie

kitą asmenį neatitinka visuomenėje priimtų normų. Tai lemia stigmatizuotų grupių atstūmimą visuomenėje, patyčias ir smurto apraiškas. Šie veiksniai susiję su marginalizuotų grupių stigmos internalizavimu, kuris reiškiasi susitapatinimu su visuomenėje vyraujančiu socialiniu suvokimu apie asmens tapatybę. LGBT+ jaunuoliai yra viena iš visuomenėje stigmatizuojamų grupių, kuri stigmą patiria vien dėl tapatumo su LGBT+ bendruomene, kadangi įvairovė suvokiama kaip „nukrypimas“ nuo normos. Atitinkamai stigmos patirtys neigiamai veikia savivertę, daro įtaką mokymosi pasiekimams, didina jaunuolių priklausomybių atsiradimo riziką. Visuomenėje vyraujančios stigmos internalizavimas taip pat susijęs su gėda, kalte ir jaučiama neapykanta sau.

Empirinio tyrimo rezultatai atskleidė, kad LGBT+ jaunuoliai stigmą patyrė atsiskleidimo metu internalizuodami visuomenėje vyraujančią LGBT+ bendruomenės stigmą ir nuostatas. Internalizuota stigma reiškėsi savęs patologizavimu, siekiu pritaipyti prie kitų ir galvojamu apie tai, kad būti heteroseksualiu yra paprasčiau bei lengviau. Stigmą LGBT+ jaunuoliai taip pat patyrė artimoje aplinkoje – šeimoje, atsiskleisdami tėvams. Tyrimo dalyviai girdėjo įžeidžiančių ir menkinančių komentarų, tapatumo su LGBT+ bendruomenę patologizavimą ir siejimą su „liga“ bei „nuodėme“. Jaunuolių atsiskleidimas taip pat buvo tapatinamas su tėvų padarytomis auklėjimo „klaidomis“. Atitinkamai tyrimu atskleista, kad stigmą, patirtą iš tėvų, LGBT+ jaunuoliai internalizavo ir jautėsi atsakingi bei kalti dėl to, jog tėvams sudėtinga juos priimti. Stigmą tyrimo dalyviai patyrė ir mokykloje girdėdami bei patirdami patyčias prieš LGBT+ moksleivius. Stigma buvo patiriama ir LGBT+ jaunuolių tapatumo atsiskleidimo metu kitiems žmonėms be jų sutikimo. Tyrimo dalyviai taip pat buvo patyrę atskirtį ir heteroseksualumo privilegijavimą iš draugų, kurso draugų ir bendradarbių, kuomet tapatumas su LGBT+ bendruomene buvo patologizuojamas, o atsiskleidimas – nepriimamas ir palydimas įžeidžiančiomis replikomis.

Stigmos mažinimas visuomenėje ir iš(si)laisvinimas tyrimo metu buvo siejamas su LGBT+ bendruomenės balso atstovavimu ir įsitraukiančiu palaikymu, kurį gali reikšti bendruomenei nepriklausantys žmonės. Atitinkamai, jaunuolių teigimu, tai rodo, kad LGBT+ patiriama stigma

yra aktualus iššūkis visai visuomenei, todėl būtina siekti iš(si)laisvinimo, kritinės sąmonės didinimo ir socialinio suvokimo apie LGBT+ bendruomenę kaitos. Apibendrinant galima išskirti socialinio darbo galimybes advokataavimo ir įsitraukiančio LGBT+ bendruomenės palaikymo metu makrolygmenyje, turinčio reikšmingą poveikį mikro- ir mezolygmenyse.

REKOMENDACIJOS

Socialiniams darbuotojams išreikšti palaikymą LGBT+ bendruomenės jaunuoliams socialinio ir politinio dalyvavimo metu (dalyvaujant „Pride“ eitynėse, atstovaujant LGBT+ bendruomenės interesams savivaldos lygmenyje, kt.) ir atkreipti visuomenės dėmesį, kad socialinis darbas yra žmogaus teisėmis grįsta profesija, siekianti užtikrinti visų žmonių lygias galimybes, orumą ir teises. Taip pat atkreipti dėmesį į LGBT+ bendruomenės jaunuolių patiriamus iššūkius ir siekti juos įtraukti į Lietuvos socialinio darbo praktikos lauką, socialinio darbo organizacijose kurti saugią ir priimančią erdvę LGBT+ bendruomenės nariams (pasitelkus LGBT+ bendruomenės atributiką, įtraukiant lyčiai neutralią kalbą, lyties tapatumą atitinkančių įvardžių vartojimą).

Tyrėjams plėtoti LGBT+ bendruomenės tyrimų tematiką Lietuvos socialinio darbo lauke, atliekant tyrimus, įtraukiančius įvairias LGBT+ bendruomenei priklausančių žmonių amžiaus grupes. Socialinio darbo praktikus ruošiantiems universitetams ir švietimo įstaigoms įtraukti LGBT+ bendruomenės tematiką į studijų procesą ir skatinti studentus analizuoti bei plėtoti šios grupės socialinio darbo tyrimus baigiamuosiuose darbuose.

LITERATŪRA

1. Ballester, E., Cornish, M. A., & Hanks, M. A. (2021). Predicting relationship satisfaction in LGBQ+ people using internalized stigma, outness, and concealment. *Journal of GLBT Family Studies*, 17(4), 356–370. Doi: 10.1080/1550428X.2021.1923104.

2. Blumer, H. (1986). *Symbolic interactionism: Perspective and method*. Univ. of California Press.
3. Bryant, K. (2008). In Defense of Gay Children? 'Progay' Homophobia and the Production of Homonormativity. *Sexualities*, 11(4), 455–475. doi: 10.1177/1363460708091744.
4. Davidavičius, A. (2019). *Požiūrio į LGBT asmenis Lietuvoje tyrimas*. Prieiga per internetą: <https://www.lgl.lt/assets/knygele.pdf>.
5. Charmaz, K. (2006). *Constructing grounded theory: A practical guide through qualitative analysis*. SAGE.
6. Charmaz, K. (2014). *Constructing grounded theory*. SAGE.
7. Freire, P. (2018). *Pedagogy of the oppressed*. Bloomsbury publishing USA.
8. Goffman, E. (2009). *Stigma: Notes on the management of spoiled identity*. New York: Simon and Schuster.
9. Glaser, B. G., & Strauss, A. L. (2017). *Discovery of grounded theory: Strategies for qualitative research*. Routledge.
10. International Federation of Social Workers (IFSW). (2014). *Visuotinis socialinio darbo apibrėžimas*. Prieiga per internetą: <https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/>.
11. Įvairovės ir edukacijos namai. (2015). *Patyčios dėl seksualinės orientacijos ir lyties Lietuvos mokyklose: patirtis ir apžvalga apklausos duomenų analizė*. Prieiga per internetą: https://www.ivairovesnamai.lt/_files/ugd/8e1bf1_8e63ce6c5fb54f60998d122ce684cd06.pdf.
12. Jeyasingham, D. (2008). Knowledge/ignorance and the construction of sexuality in social work education. *Social Work Education*, 27(2), 138–151. Doi: 10.1080/02615470701709469.
13. Kaufman, J. M., & Johnson, C. (2004). Stigmatized individuals and the process of identity. *The Sociological Quarterly*, 45(4), 807–833.
14. Krysik, L., & Finn, J. (2010). *Research for effective social work practice*. New York: Routledge.
15. Labanauskas, L. (2019). *Neapykantos nusikaltimų pažeidžiamų bendruomenių kokybinio tyrimo ataskaita*. Prieiga per internetą: <https://vilkaviskis.lt/wp-content/uploads/2020/01/pazeidziamu-bendruomeniu-kokybinio-tyrimo-ataskaita.pdf>.
16. Lee, J. I., Chang, Y. P., Tsai, C. S., & Yen, C. F. (2022). Internalized sexual stigma among lesbian, gay, and bisexual individuals in Taiwan: Its related factors and association with mental health problems. *International journal of environmental research and public health*, 19(4), 2427. doi: 10.3390/ijerph19042427.

17. LGL. (2015). *Nematomos patyčios: tyrimo Lietuvos mokyklose rezultatai ir rekomendacijos*. Prieiga per internetą: <https://www.lgl.lt/assets/Patyciu-leidinys-internet.pdf>.
18. Martinkutė-Vorobej, A. (2018). Saugios ugdymo(si) aplinkos LGBT+ mokiniamis kūrimas: principai ir galimybės. *Educational Psychology/Ugdymo psichologija*, 29.
19. Mikelėnaitė, R., & Andrejevaitė, V. (2020). LGBT asmenų priežiūra pirmine sveikatos priežiūros grandyje Lietuvoje. Anoniminis anketinis šeimos gydytojų ir LGBT bendruomenės tyrimas. *Visuomenės sveikata*, 1(88), 76–85.
20. Mishna, F., Newman, P. A., Daley, A., & Solomon, S. (2009). Bullying of lesbian and gay youth: A qualitative investigation. *The British Journal of Social Work*, 39(8), 1598–1614. doi: 10.1093/bjsw/bcm148.
21. Quinn, D. M., & Earnshaw, V. A. (2013). Concealable stigmatized identities and psychological well-being. *Social and personality psychology compass*, 7(1), 40–51. Doi: 10.1111/spc3.12005.
22. Pacey, M. S., Okrey-Anderson, S., Fish, J. N., McInroy, L., & Lin, M. (2021). Beyond a shared experience: Queer and trans youth navigating COVID-19. *Qualitative Social Work*, 20(1-2), 97–104. Doi: 10.1177/1473325020973329.
23. Patton, M. Q. (2014). *Qualitative research & evaluation methods: Integrating theory and practice*. Sage publications.
24. Parker, C. M., Hirsch, J. S., Philbin, M. M., & Parker, R. G. (2018). The urgent need for research and interventions to address family-based stigma and discrimination against lesbian, gay, bisexual, transgender, and queer youth. *Journal of Adolescent Health*, 63(4), 383–393. doi: 10.1016/j.jadohealth.2018.05.018.
25. Reddy-Best, K. L., & Choi, E. (2020). Male hair cannot extend below plane of the shoulder” and “no cross dressing: Critical queer analysis of high school dress codes in the United States. *Journal of Homosexuality*, 67(9), 1290–1340. Doi: 10.1080/00918369.2019.1585730.
26. Sears, J. T., & Williams, W. L. (1997). *Overcoming heterosexism and homophobia: Strategies that work*. New York, NY: Columbia University Press.
27. Seelman, K. L., Holloway, B. T., MacIntyre, G., & Mynatt, E. (2022). We'll dance harder and love deeper: LGBTQIA+ resilience and resistance during the COVID-19 pandemic. *Qualitative Social Work*, 14733250221143766. doi: 10.1177/14733250221143766.
28. Sitter, K. C., & Curnew, A. H. (2016). The application of social media in social work community practice. *Social Work Education*, 35(3), 271–283.
29. Stankūnaitė, A. (2019). *LGBTQ jaunuolių atsiskleidimo patirtys: „Mes esam tie patys žmonės, tie patys jūsų vaikai“* (Master's thesis).

30. Shaw, I. (2008). Ethics and the practice of qualitative research. *Qualitative social work*, 7(4), 400–414. Doi: 10.1177/1473325008097137.
31. Taylor, V. A. (1996). *Rock-a-by baby: Feminism, self help, and postpartum depression*. Psychology Press.
32. Taylor, V., & Raeburn, N. C. (1995). Identity politics as high-risk activism: Career consequences for lesbian, gay, and bisexual sociologists. *Social Problems*, 42(2), 252–273.
33. Trochim, W. M., & Donnelly, J. P. (2001). *Research methods knowledge base*. Macmillan Publishing Company, New York: Atomic Dog Pub.
34. Žardeckaitė-Matulaitienė, K., & Gaidytė, V. (2018). Homoseksualumo atsisikleidimą aprašančių straipsnių komentarų turinio analizė. *Psichologija*, 58, 105–124. doi: 10.15388/Psichol.2018.6.

AISTĖ ZAKARAUSKAITĖ

NGO „WATCHING RIGHTS“, VYTAUTAS MAGNUS UNIVERSITY, LITHUANIA

THE EXPERIENCES OF STIGMA EXPRESSION OF LGBT+ YOUTH: FROM THE FEELINGS OF GUILT TO THE LIBERATION STRATEGIES

SUMMARY

The challenges faced by the LGBT+ community are a new topic in the field of social work in Lithuania. LGBT+ youth face stigma in their immediate environment and society, which takes form of discrimination, bullying, violence, and exclusion. Therefore, it is important to analyse the experiences of stigma expression and liberation strategies of LGBT+ youth. The aim of this article is to reveal the expression and experience of stigma from the perspective of LGBT+ youth and to discuss social work possibilities with LGBT+ youth. The article is based on the results of a qualitative study conducted in Lithuania in 2023, in which 13 LGBT+ youth participated.

The data obtained during the interviews were transcribed and analysed using constructivist grounded theory according to Charmaz's stages of coding: primary, focused, and axial coding. The study revealed that heteronormative attitudes prevailed in the environment of LGBT+ youth. Young people heard comments and stereotypes denigrating the LGBT+ community in families, schools, and churches. The study revealed that stigma

experiences in the family were prominent at the time of coming out, and parents associated the LGBT+ identity with parenting mistakes. Stigma experiences led to stigma internalization: feelings of guilt, shame, and a desire to change oneself. LGBT+ youth noted stereotypes in the healthcare system and highlighted the importance of ensuring human rights, such as the legalization of partnerships. Accordingly, the support of other people and the representation of the interests of LGBT+ youth are important for reducing stigma in society. In summary, social work possibilities for advocacy and inclusive support of the LGBT+ community at the macro level can be identified.

Keywords: *LGBT+ community, stigma, liberation, social work with LGBT+ youth.*